

Розділ «Право»
Section Law

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.03.148>

УДК 346.9:347.97/.99

Олег ПОДЦЕРКОВНИЙ, чл.-кор. НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.,
завідувач кафедри господарського права і процесу

Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса, Україна

 orcid.org/0000-0003-1095-3481

**ФЕНОМЕН ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА:
ІНСТИТУЦІЙНА СТІЙКІСТЬ ТА РОЗВИТОК
В УМОВАХ УНІФІКАЦІЙНИХ РЕФОРМ**

Ключові слова: господарське судочинство, юрисдикційна ідентичність, інституційна стійкість, господарсько-правова юрисдикційна культура, спеціалізація процесу, справи про банкрутство, корпоративні спори, захист економічної конкуренції.

Досліджено феномен господарського судочинства як самостійної спеціалізованої форми правосуддя, що зберігає інституційну стійкість попри тривалі спроби уніфікації. На основі історико-порівняльного аналізу обґрунтовано закономірність виокремлення економічної юрисдикції відповідно до потреб господарського обороту. Запропоновано концепцію юрисдикційної ідентичності господарського судочинства, яка охоплює предметну спеціалізацію, господарсько-правову юрисдикційну культуру, процесуальну своєрідність та орієнтацію на узгодження приватних і публічних інтересів. Доведено, що господарське правосуддя виконує не лише функцію вирішення спорів, а й сприяє забезпеченню стабільності економічного обороту, захисту конкуренції, інвестицій та економічної безпеки. Аргументовано необхідність подальшого розвитку господарського судочинства зі збереженням його спеціалізації.

Вступ. Відзначення 35-річчя створення системи господарських (арбітражних) судів України є не лише урочистою подією, а й приводом для осмислення ролі, значення й стратегічних векторів розвитку цієї гілки судової влади. Протягом усього періоду розбудови незалежної України господарська юрисдикція була одним із ключових елементів економіко-правової системи, що забезпечувала оперативність та значною мірою передбачуваність юрисдикційних процесів за участі бізнесу. Саме централізація розгляду корпоративних спорів, спорів про захист економічної конкуренції та банкрутства у винятковій компетенції господарських судів дала можливість розв'язати проблеми тих рейдерських посягань на власність, які вчинялися внаслідок розпорошеності судових відповідних справ у сфері економіки. Проте сьогодні в межах концептуального переосмислення судової системи спостерігаються не тільки

Цитування: Подцерковний О. Феномен господарського судочинства: інституційна стійкість та розвиток в умовах уніфікаційних реформ. *Економіка та право*. 2026. № 3. С. 148—158. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.03.148>

@ Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

концептуальні проєкти знищення автономності господарського судочинства, про що свідчить, наприклад, Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя, оприлюднена 2023 р. Дослідницькою службою Верховної Ради України [1], а й спроби спрощеного, звуженого сприйняття господарського суду як юрисдикції, покликаної вирішувати лише приватноправові комерційні спори між окремими особами в межах цивільних судів [2]. Під впливом таких тенденцій вихолощується специфіка господарського процесу, а уніфікація судових процедур — під абстрактні ідеї зручності універсального застосування — загрожує позбавленням господарського судочинства тих ознак своєрідності, які дають змогу цій юрисдикції бути ефективним механізмом охорони правопорядку в економіці та захисту бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової природи юрисдикційної самостійності господарських судів та збереження спеціалізації у сфері судового захисту економічних відносин традиційно перебувають у центрі уваги представників вітчизняної науки господарського права і процесу, зокрема неодноразово розглядалися В. Мамутовим, В. Щербинюю, О. Беяневичем, Л. Ніколенком, В. Резніковою, Т. Степановою та ін. Водночас зміни, що відбулися в юрисдикційному середовищі після проведення процесуальної реформи 2017 р., а також рішучі кроки України щодо адаптації законодавства до права ЄС, вимагають оновлених підходів до розуміння цінності спеціалізації господарського судочинства.

Порівняльно-правові аспекти спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та зарубіжних країнах раніше вже вивчалися [3]. Предметом цього дослідження є поглиблення зроблених висновків через формування концепції юрисдикційної ідентичності господарського судочинства та з'ясування її значення для забезпечення інституційної стійкості спеціалізованої економічної юрисдикції в умовах сучасних уніфікаційних реформ.

Метою статті є дослідження феномену господарського судочинства як самостійної спеціалізованої форми правосуддя, обґрунтування його інституційної стійкості в умовах тривалих уніфікаційних реформ та розкриття змісту юрисдикційної ідентичності господарського судочинства як концептуальної основи його подальшого розвитку.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: з'ясувати історичні закономірності розвитку спеціалізованої економічної юрисдикції, визначити чинники її інституційної стійкості, розкрити зміст юрисдикційної ідентичності господарського судочинства та окреслити напрями вдосконалення господарського процесу з урахуванням сучасних європейських тенденцій.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Історико-правовий метод використано для дослідження становлення та розвитку комерційного і господарського судочинства; порівняльно-правовий — для зіставлення моделей спеціалізованого судочинства в Україні та зарубіжних державах; системно-структурний — для визначення елементів юрисдикційної ідентичності господарського судочинства; формально-юридичний — для аналізування законодавства, судової практики та наукових підходів; метод правового моделювання — для обґрунтування перспектив розвитку спеціалізованого господарського процесу в умовах уніфікаційних реформ.

Результати дослідження. Масштабне оновлення правової системи, коли переписуються цілі законодавчі блоки, руйнуючи традиції лише тому, що в українському парламенті в певний період ситуативно отримала перевагу та чи інша наукова концепція (саме це відбулося зі скасуванням Господарського кодексу 2025 р.), з новою силою порушило питання про те, чи є спеціалізація господарського судочинства цінністю в організаційному, процесуальному та цивілізаційному вимірі в умовах війни та глобальних трансформацій.

Вихідним для розв'язання цього питання, як видається, є підхід, відповідно до якого економічний розвиток вимагає не лише передбачуваних і стабільних умов функціонування, яким відповідають усталені правила ведення бізнесу, а й сталість та адекватність юрисдикційних механізмів. З одного боку, вони мають відповідати потребам адаптації до європейських стандартів (зокрема через імплементацію передових інститутів, підтверджених досвідом демократичних розвинутих країні світу), з іншого — сприяти ефективному вирішенню юридичних конфліктів у сфері економіки, зберігаючи ключові історично сформовані переваги господарського процесу: високу спеціалізацію, комплекс-

ність, оперативність. Адже господарське судочинство «виступає не лише гарантом права, а й важливим інститутом економічної інфраструктури» [4, с. 219].

Історико-порівняльні аспекти інституційної стійкості господарського судочинства. Характерною рисою розвитку комерційного, а згодом і господарського судочинства стала постійна необхідність у доведенні права на власне існування. Показово, що сама ідея спеціалізованого суду для вирішення комерційних спорів виникла в колишній Російській імперії не в результаті реалізації загального проекту судової реформи, а як відповідь на практичні потреби економічного обороту в регіональному вимірі. Зокрема, перший комерційний суд був створений в Одесі 1808 р. з ініціативи місцевого купецтва і за підтримки регіональної адміністрації, що відображало запит найдинамічніших центрів комерції на швидке, професійне та пристосоване до особливостей комерційного середовища правосуддя [5, с. 192—206]. Подальше оформлення системи комерційних судів у Загальному положенні про комерційні суди та Статуті торгового судочинства 1832 р. стало радше констатацією фактичного стану чинної юрисдикційної практики, ніж наслідком централізованої державної політики.

Водночас практично від самого моменту становлення комерційної юрисдикції точилася боротьба за її збереження. Під час підготовки Судових статутів 1864 р., а згодом у діяльності імперських комісій В. Буткова, В. Фриша та М. Муравйова неодноразово порушувалося питання про ліквідацію комерційних судів і передавання їх компетенції загальним судам. Водночас аргументи прихильників таких перетворень здебільшого ґрунтувалися не стільки на доведенні неефективності комерційного судочинства, скільки на прагненні до уніфікації судової системи та переконанні, що спеціалізована юрисдикція є відхиленням від бажаної моделі єдиного судоустрою. Так, Г. Шершеневич вважав, що комерційні суди були історично зумовлені становою організацією суспільства та недосконалістю загальних судів, тому вдосконалення останніх усуває підстави для збереження відокремленої комерційної юрисдикції [6, с. 28]. За такої логіки комерційні суди розглядалися як тимчасовий юрисдикційний виняток (що зникає), покликаний компенсувати недоліки загального судочинства, а не як самостійна та орга-

нічна форма здійснення правосуддя у сфері економічних відносин.

Натомість купецтво, біржові комітети, торговельно-промислові кола, регіональні науковці та самі комерційні суди послідовно відстоювали необхідність спеціалізованого правосуддя, зсилаючись на особливості торговельного обороту, значення торгових звичаїв та потребу в оперативному вирішенні господарських спорів. Характерною у цьому сенсі була позиція одеського правознавця Є. Васьковського, який, заперечуючи доцільність ліквідації комерційних судів, зазначав: «Наш комерційний суд слід вважати одним із найзразковіших судів... Ми глибоко впевнені, що міністерство юстиції, в інтересах своєї задачі, не поступиться крупними інтересами весьма значной, якщо не переважной частини місцевого населення і надасть тверду санкцію збереженню комерційного суду» [5, с. 205—206].

У наведених позиціях відображено два принципово різні підходи до оцінки спеціалізованої юрисдикції. Якщо для Г. Шершеневича та прихильників уніфікації визначальним критерієм була відповідність комерційних судів загальній моделі побудови судової системи («под влиянием этого преобладающего въ правительственныхъ кругахъ направления» [6, с. 12]), то для Є. Васьковського та його однодумців — їхня здатність задовольняти потреби господарського обороту та забезпечувати ефективний захист прав учасників економічних відносин. Інакше кажучи, у першому випадку спеціалізовану юрисдикцію оцінювали крізь призму панівного погляду на загальну архітектуру судоустрою, а в другому — крізь призму постійних потреб господарського обороту. Саме в цьому протиставленні між прагненням до системної одноманітності та функціональною спеціалізацією простежуються витoki дискусії щодо доцільності існування окремої господарської юрисдикції, яка з різною інтенсивністю триває й донині.

Зазначене протистояння має й інший вимір, який значною мірою пояснює повторюваність спроб ліквідації спеціалізованих судів. Переваги спеціалізації зосереджуються в межах відносно вузького кола її безпосередніх користувачів — купців, банкірів, промисловців, підприємців та інших учасників господарського обороту. Натомість прихильники уніфікації апелюють до універсальних характеристик судоустрою — єдності, узгодженості та керованості, пояснення

значення яких не потребує спеціального занурення в особливості окремих сфер суспільних відносин. Унаслідок такої асиметрії спеціалізовані судові органи протягом усієї своєї історії змушені безперервно доводити власну необхідність, навіть за наявності переконливих доказів їхньої практичної ефективності та затребуваності з боку бізнесу.

Саме в цьому тривалому протистоянні між доктринальним прагненням оцінювати судоустрій через його відповідність абстрактній моделі судоустрою та функціональною потребою у спеціалізації формувалася юрисдикційна ідентичність господарського судочинства.

Сьогодні критики господарської юрисдикції часто намагаються маркувати її як «радянський рудимент», апелюючи до інституційного походження господарських судів від Державного арбітражу СРСР (створеного 1931 р.). Такий підхід ігнорує об'єктивну сутнісну логіку права. Адже за завісою тоталітарної системи можна вгледіти тенденції, що впливають із об'єктивних процесів, які навіть провідники тоталітарної командно-адміністративної системи не змогли проігнорувати. Йдеться про те, що навіть там, де держава володіла абсолютною гегемонією в економіці, вона була змушена визнати: загальні цивільні суди неспроможні адекватно реагувати на виклики виробничої економіки. Створення системи держарбітражу було відображенням об'єктивізації потреби у спеціальних органах, що діють у масштабах економічного професійного регулювання.

З ухваленням 1991 р. Закону України «Про арбітражний суд» відбулася не просто зміна вивісок, а еволюційна трансформація накопиченого досвіду розуміння економічних процесів у сучасне господарське судочинство. Спроби нівелювати цю спеціалізацію, які з певною періодичністю відбуваються з моменту утворення системи адміністративних судів 2006 р., а сьогодні продовжуються під гаслами боротьби з радянським минулим, ігнорують історичні уроки та об'єктивні передумови юрисдикційної спеціалізації у сфері економічних спорів.

Пропозиції щодо запровадження внутрішньої спеціалізації в місцевих судах шляхом створення секцій з розгляду господарських спорів, які містяться у згаданій вище Концепції та окремих науково-практичних публікаціях [7, 8], не враховують, що ефективність спеціалізації забезпечується не лише формальною наявністю

суддів, які розглядають певну категорію справ, а й існуванням цілісного інституційного середовища спеціалізованого судочинства. Таке середовище охоплює спільні стандарти правозастосування, усталені підходи до організації процесу, професійну комунікацію між суддями та єдину методологію вирішення спорів відповідної категорії. Секційна модель у межах місцевих загальних судів не здатна повною мірою відтворити такі умови через свою організаційну нестабільність (перебування судді в межах однієї секції завжди підпорядковуватиметься інтересам пропорційності справ певної категорії), відсутність самостійного інституційного та доктринального середовища (секція не матиме управлінського елементу), а також неминуче домінування загальноцивільістичних підходів до вирішення спорів, що створюватиме ризик втрати чутливості до економічної та професійної природи господарських правовідносин. За таких «секційних» умов ускладнюватиметься формування єдиних стандартів спеціалізованого судочинства щодо строків розгляду справ, процесуальної дисципліни, протидії процесуальним зловживанням, електронного документообігу та інших аспектів здійснення правосуддя у сфері господарських відносин.

Як справедливо зазначає В. Бобрик, спеціалізація забезпечує якість правосуддя, це «наслідок постійного ускладнення матеріально-правових відносин та диференціації процесуальної форми» [9, с. 456]. Заперечення цінності інституційної спеціалізації, спроба підмінити останню внутрішньою спеціалізацією суддів позбавлятиме систему економічного судочинства тих елементів професіоналізації юрисдикційної діяльності, її глибини та послідовності, які не зможуть бути компенсовані формальним поділом справ між суддями.

Адже судова спеціалізація є не просто механічним розподілом справ між суддями за категоріями. Це передумова формування особливого професійного середовища, у межах якого формується *господарсько-правова юрисдикційна культура*. Вона проявляється не лише у спеціальних знаннях суддів, а й спільному розумінні природи економічних спорів, економічному аналізуванню права, розумінні специфіки господарського обороту, як порівняти зі споживчими відносинами, особливостей корпоративних та конкурентних відносин, балансу приватних і публічних інтересів в економічній

сфері. Саме ця культура забезпечує визначеність і передбачуваність підходів до вирішення господарських спорів та є одним із ключових елементів юрисдикційної ідентичності господарського судочинства. Її неможливо зберегти простим виділенням окремих суддів або секцій у межах загальних судів без існування самостійної спеціалізованої інституції.

Наприкінці XIX ст. прихильники уніфікації імперського судоустрою нерідко розглядали згортання комерційних судів у низці європейських держав як підтвердження історичної тенденції до поступового зникнення спеціалізованих юрисдикцій [6, с. 6, 12, 25—28]. Однак подальший розвиток правових систем не підтвердив такого прогнозу. Навпаки, у відповідь на ускладнення економічних відносин та зростання потреб професійного господарського обороту багато держав у XX—XXI ст. не лише зберегли спеціалізоване комерційне (господарське, економічне) судочинство, а й створили нові спеціалізовані інституції. Це засвідчує, що потреба у спеціалізації має значно глибше підґрунтя, ніж тимчасові недоліки загального судочинства, і відтворюється щоразу, коли потреби розвитку певної сфери суспільних відносин починають ігноруватися через можливості універсальних судових механізмів.

У XXI ст. держави провідних економічних систем продовжують формувати нові спеціалізовані комерційні судові інституції. Наприклад, у Нідерландах 2019 р. було утворено *Netherlands Commercial Court*, діяльність якого обґрунтовувалася необхідністю забезпечення спеціалізованого розгляду складних комерційних спорів, концентрації професійної експертизи та підвищення конкурентоспроможності нідерландської юрисдикції у сфері міжнародного вирішення спорів [10].

Показовим є створення 2015 р. Сінгапурського міжнародного комерційного суду (*Singapore International Commercial Court, SICC*). У Сінгапурі, який є одним зі світових лідерів у сфері міжнародного комерційного арбітражу (*SIAC*), було започатковано спеціалізований державний суд для розгляду міжнародних комерційних спорів, здатний поєднати процесуальну гнучкість, характерну для арбітражу, з публічною легітимністю, примусовою силою судових рішень і гарантіями державного правосуддя. Факт створення окремої спеціалізованої судової інституції поряд із розвиненою системою міжна-

родного комерційного арбітражу свідчить про відтворення глобальної тенденції до розвитку саме інституційно відокремленої комерційної (господарської) юрисдикції.

Навіть у межах класичної системи загальних судів спеціалізація не зникає, а постійно відтворюється й інституційно посилюється. Так, в Англії не лише збережено спеціалізовану комерційну юрисдикцію (*Commercial Court* існує ще з XIX ст.), а й 2017 р. створено *Business and Property Courts*, що об'єднали низку спеціалізованих судових підрозділів у сфері комерційних, корпоративних, фінансових та інших економічних спорів. У США протягом останніх десятиліть понад половина штатів запровадила бізнес-суди або спеціалізовані комерційні підрозділи, обґрунтовуючи це потребою у концентрації експертизи, підвищенні передбачуваності правозастосування та ефективнішому вирішенні складних економічних спорів [11, с. 397]. Такий розвиток засвідчує, що ускладнення економічних відносин породжує не потребу в усуненні спеціалізації, а навпаки — потребу в її подальшому розвитку та інституційному оформленні.

Сучасні компаративістські дослідження дедалі частіше розглядають спеціалізацію судочинства не як тимчасове відхилення від універсальної моделі судоустрою, а як закономірну реакцію на ускладнення правового регулювання та економічних відносин [12, с. 237], коли спеціалізовані суди господарської (економічної) юрисдикції пов'язуються із ефективністю захисту прав учасників господарського обороту [13, с. 6118].

І хоча в окремих дослідженнях висловлюється думка, що спеціалізація судів має ризик надмірного звуження правових поглядів суддів щодо розв'язання юридичних конфліктів та виникнення проблем з об'єктивністю внаслідок професійної замкненості спеціалізованих юрисдикцій [14], такі застереження переважно мають гіпотетичний характер, тоді як переваги спеціалізації значно частіше підтверджуються дослідженнями, присвяченими якості правосуддя, передбачуваності правозастосування, оперативності та ефективності розгляду складних категорій господарських спорів.

Юрисдикційна ідентичність національного господарського судочинства та перспективи її розвитку. Інституційна стійкість господарського судочинства зумовлена об'єктивними потребами економічного обороту, проте в кож-

ній правовій системі вона реалізується через власний набір організаційних, процесуальних та правозастосовних механізмів. Саме сукупність таких елементів формує юрисдикційну ідентичність національної моделі господарського судочинства.

На відміну від багатьох іноземних моделей, де спеціалізація реалізується переважно через організаційну структуру судів або спеціалізацію суддів, в Україні додатковим елементом господарської юрисдикційної ідентичності є наявність самостійного процесуального порядку розгляду господарських спорів.

Опоненти самостійності господарського процесу часто апелюють до досвіду таких країн, як Франція чи Німеччина, де за наявності спеціалізованих комерційних судів відсутні автономні комерційні процесуальні кодекси, а правосуддя здійснюється на підставі цивільних процесуальних регламентів. Проте такий погляд є поверхневим. «Європейський стандарт» уніфікації є лише зовнішньою техніко-юридичною формою. Внутрішній зміст відповідних актів (зокрема Книги 2 ЦПК Франції чи відповідних розділів німецького ZPO) містить глибокодиференційовані процесуальні інструменти, адаптовані винятково під потреби комерційного обороту. В Україні, де історично склалася правова традиція окремого Господарського процесуального кодексу, руйнування цієї форми задля «єдиної кодифікації» не дасть жодної практичної переваги, а лише стане техніко-правовою перешкодою для оптимізації та подальшої професіоналізації господарського процесу як юрисдикційної інфраструктури ринкових відносин.

Як слушно зазначено в науковій літературі, поєднання інституційної та процесуальної сфер стало ознаками спеціалізованого суду [15, с. 59—60]. Причому саме Конституційний Суд України у Рішенні від 09.09.2010 № 19-рп/2010 заклав доктринальну основу розуміння цього підходу, відмова від якого не має запиту підприємницького середовища [16].

У цьому контексті слід погодитися з думкою О. Беяневич, що уніфікація потребує виявлення і врахування сутності, особливостей тих правовідносин, у яких виник спір про право, характеру тих питань, що мають юридичне значення і повинні бути розв'язані судом [17, с. 103]. Дійсно, надмірна захопленість ідеєю уніфікації процесуального законодавства нерідко ігнорує той факт, що будь-яка зміна процесуальної фор-

ми має бути не самоціллю, а доведеним інструментом підвищення ефективності правосуддя.

Саме це має визначати майбутнє господарського процесу. Серед нагальних кроків до цього на перший план, як видається, виходять заходи з оптимізації господарського судочинства щодо врахування професійного характеру та економічної природи спорів.

Зокрема, доцільно говорити про посилення процесуального значення досудового врегулювання як імперативного процесуального фільтра. Суд не повинен виконувати функції первинного майданчика для комунікації між контрагентами.

Стаття 19 Господарського процесуального кодексу України (далі ГПК України) проголошує, що сторони вживають заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою, проте реальних процесуальних наслідків порушення такої домовленості чинне законодавство практично не містить. Серед можливих варіантів розвитку законодавства у цій сфері — внести зміни до п. 4 ч. 1 ст. 226 ГПК України, закріпивши положення про те, що якщо сторони безпосередньо у договорі передбачили чіткий алгоритм, заходи та строки досудового врегулювання спору (наприклад, обов'язковий претензійний порядок, залучення медіатора, проведення відомчих або двосторонніх переговорів із фіксацією результатів), але позивач проігнорував цей обов'язок і одразу звернувся до суду, то суддя зобов'язаний залишити позов без розгляду.

Такий крок розвантажить господарські суди від очевидних «технічних» спорів (де відповідач навіть не заперечує проти боргу, але позивач одразу використовує суд для застосування державного примусу), значно підвищить рівень договірної дисципліни та стимулюватиме розвиток інституту медіації в Україні.

Не менш важливо для захисту цінності господарського процесу імплементувати в процесуальне законодавство України аналог португальської реформи 2019 р. щодо компетенційного запиту (*pedido de decisão prejudicial*), що зарекомендувала себе як надзвичайно ефективний інструмент правової визначеності в юрисдикційних питаннях. Йдеться про те, що суд першої або апеляційної інстанції, виявивши у провадженні складну, системну та невирішену юрисдикційну колізію, повинен мати процесуальне право звернутися до спеціального суду з вирішення юрисдикційних конфліктів (напри-

лад, створенням спеціального Сенату Великої Палати Верховного суду) із запитом про розв'язання юрисдикційного питання [18]. Це дасть змогу перенести вирішення проблеми неясності юрисдикції на низову ланку судочинства, уникаючи ситуацій скасування Верховним Судом рішень після розгляду справи по суті в багатьох інстанціях, заощадить державні та приватні ресурси, зберігаючи традиційну перевагу господарського процесу — оперативність.

Окремим напрямом розвитку спеціалізованого господарського процесу може стати розширення можливостей концентрації в одному провадженні взаємопов'язаних приватноправових та публічно-правових позовних вимог, що виникають із єдиного економічного конфлікту. У такому випадку суб'єкт господарювання міг би добровільно та усвідомлено обирати розгляд спору за правилами господарського судочинства та відмовлятися від окремих процесуальних гарантій, характерних для адміністративного процесу, в обмін на комплексне й оперативне вирішення спору в межах єдиного провадження. Така концентрація економічного конфлікту в одному провадженні відповідала б потребам економічної системи, на противагу бюрократичним формальним процедурам жорсткого розмежування юрисдикцій.

У такий спосіб зміст господарської юрисдикції враховуватиме комплексність господарської діяльності та багатоаспектність економіко-правових конфліктів. Позитивний досвід такої комплексності вже напрацьовано в межах Кодексу України з процедур банкрутства (зокрема ст. 7): концентрація всіх майнових та пов'язаних із боржником спорів у межах справи про банкрутство довела свою високу ефективність.

Цей підхід доцільно масштабувати на всю господарську юрисдикцію. Суд, який розглядає основний спір, повинен мати процесуальну компетенцію в межах одного провадження — за волевиявленням позивача — дати правову оцінку всім приватноправовим та публічно-правовим вимогам. Принцип «один економічний конфлікт — одне комплексне судове провадження» об'єктивно потребує наскрізного застосування. Господарський суд має діяти як орган остаточного розв'язання економіко-правового конфлікту задля стабільності й швидкості економічного обороту.

Обговорюючи юрисдикційну цінність господарського судочинства, не можна обійти ува-

гою правозастосовчий аспект юрисдикційної ідентичності: спеціалізація закону проти ерозії нормативності як традиційний стрижень господарського судочинства.

Стабільність економічних відносин вимагає високого рівня передбачуваності судових рішень. Останні кроки законодавців щодо декодифікації господарського законодавства негативно вплинули на вертикальну інтеграцію відповідного законодавчого масиву, призвели до розчинення спеціальних господарсько-правових підходів у товщі універсальних цивільних правил, що несе ризик проявитися насамперед у гіпертрофованому застосуванні абстрактних цивілістичних категорій там, де мають діяти чіткі, імперативні або спеціальні норми господарського законодавства чи договорів. Простими словами, бізнес не може планувати свою діяльність, орієнтуючись насамперед на абстрактні принципи, коли відповідні відносини вже врегульовані конкретними нормами законодавства та умовами договорів. І саме в системі господарських судів таке розуміння є традиційним. Воно існує не всупереч принципам права, а у спеціальній узгодженості з ними. Адже через складність та нормативну структурованість господарського законодавства застосування загальних принципів однаково для цивільних споживчих і професійних господарських відносин знецінює особливі законодавчі правила ведення бізнесу, провокуючи, як наслідок, недовіру бізнесу до закону та підриваючи можливість його законослухняної поведінки.

Йдеться про те, що професійний оборот не може існувати в умовах, коли суб'єктивне сприйняття суддею певного загального принципу підміняє собою зміст комерційного договору чи спеціального закону. Довгострокові капіталовкладення та інвестиції можливі лише в економіці, де суди забезпечують повагу до волі сторін, уособленої в комерційних контрактах, та передбачуваність економічного законодавства. Невипадково саме передбачуваність правозастосування та повага до змісту комерційних контрактів — це причини широкого використання англійського права як права, що обирається сторонами міжнародних комерційних контрактів. Застосування принципів права за такого підходу повинно обмежуватися їхньою традиційною функцією — подоланням прогалів у правовому регулюванні, а не заміщенням умов контрактів або спеціальних норм законодавства. Іншими

словами, господарське судочинство, якщо воно має на меті відповідати потребам розвитку економіки, повинне орієнтуватися насамперед на визначений зміст контрактів і господарського законодавства, коли принципи права застосовуються в обмежувальний спосіб, як виняток, обумовлений неспроможністю контрактів та законодавства врегулювати ті чи інші відносини суб'єктів господарювання.

Цей підхід узгоджується і з практикою Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ). Зокрема, у рішенні у справі «ТОВ “Укркава” проти України» Суд наголосив на неприпустимості такого судового тлумачення, яке фактично підміняє собою законодавче регулювання та призводить до непередбачуваного для учасників господарського обороту результату. ЄСПЛ прямо зазначив, що переосмислення Верховним Судом чіткої та однозначної норми закону в спосіб, який більше нагадував законодавчу зміну, ніж подолання суперечностей судової практики, суперечить принципу правової визначеності [19].

У цьому випадку спеціалізація закону, яку по-слідовно та суспільно виправдано покликані забезпечувати господарські суди, стає не лише запорукою юридичної визначеності, без якої неможливе довгострокове інвестиційне та виробниче планування, а й власне суттю юрисдикційної ідентичності господарського судочинства.

Сучасне господарське правосуддя давно вишло за межі класичного приватного права. Банкрутство, корпоративні конфлікти, захист економічної конкуренції, спори у сфері публічних закупівель, електронної комерції та функціонування ринків капіталу — усі ці юридично охоронювальні відносини передбачають високу концентрацію публічного інтересу в межах господарських справ. Тому перспективний розвиток господарських судів не може вибудовуватися з погляду пристосування до універсальної форми судочинства чи уявлень про господарський суд як звичайний суд приватного права. Зміни мають передусім сприяти зміцненню здатності господарського судочинства забезпечувати належний юрисдикційний супровід сучасної економіки, підтримувати її сталий розвиток, захист конкуренції, інвестицій та економічної безпеки держави.

У цьому контексті особливого значення набуває питання збереження юрисдикційної ідентичності господарського судочинства. Адже уніфікація процесуальних порядків за загально-

цивілістичним шаблоном може призвести не лише до втрати окремих елементів спеціалізації, а й послаблення спроможності господарських судів виконувати властиву їм функцію професійного та передбачуваного розв'язання складних економіко-правових конфліктів. Тому юрисдикційна ідентичність господарського судочинства, що формується унікальним поєднанням предметної спеціалізації, інституційної та процесуальної своєрідності, господарсько-правової юрисдикційної культури, поваги до договірної волі учасників господарських відносин і здатності забезпечувати узгодження приватних і публічних інтересів в економічній сфері, є однією з найважливіших передумов економічного розвитку, відновлення та конкурентоспроможності України

Висновки. 1. Господарське судочинство є не випадковим елементом судової системи, а закономірним результатом суспільного запиту на посилення спроможності юрисдикційних способів розв'язання юридичних конфліктів в економічному обороті. Історичний досвід України та зарубіжних країн демонструє, що попри циклічні спроби уніфікації судоустрою, спеціалізовані судові органи у сфері господарювання продовжують відтворюватися у нових організаційних формах, це засвідчує зростаюче визнання спеціалізації як природної форми організації судового захисту в економічній сфері.

2. Феномен господарського судочинства полягає в його здатності зберігати функціональну спрямованість на задоволення потреб економічного обороту в умовах постійної конкуренції між ідеями спеціалізації та уніфікації. Підтримання динамічної рівноваги між цими тенденціями забезпечує інституційну стійкість господарського судочинства і спроможність адаптуватися до нових економічних і правових викликів.

3. Ефективність господарського судочинства зумовлюється не лише наявністю спеціалізованої предметної (виняткової) компетенції чи окремих спеціалізованих суддів, а насамперед існуванням цілісного інституційного та процесуального середовища господарського судочинства, яке формує господарсько-правову юрисдикційну культуру розгляду економічних спорів. Саме така культура забезпечує накопичення спеціалізованої експертності (фаховості), вироблення сталих стандартів правозастосування та чутливість до особливостей професійної господарської діяльності. Тому концептуальні

моделі внутрішньої спеціалізації в межах загальних судів не здатні повною мірою відтворити переваги самостійної спеціалізованої юрисдикції.

4. Господарські суди не можуть розглядатися винятково як суди приватного права, оскільки вони функціонують у сфері, де приватноправові та публічно-правові засади формують єдиний механізм правового забезпечення економічної діяльності. Доктринальна дихотомія приватного і публічного права не є придатною методологічною основою для пояснення закономірностей правового регулювання економічного обороту, оскільки у господарському законодавстві та правозастосуванні приватноправові й публічно-правові засади функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного економічного правопорядку, що особливо проявляється у сферах захисту економічної конкуренції, публічних закупівель, корпоративного управління, процедур банкрутства, функціонування фінансових ринків тощо. Саме функціональна

єдність правового забезпечення економічної діяльності формує юрисдикційну ідентичність господарського судочинства, яка є підґрунтям його інституційної стійкості та визначає перспективи подальшої модернізації.

5. Усвідомлення цінності спеціалізації господарського судочинства створює передумови як для впровадження механізмів подолання юрисдикційних колізій (запозичення випробуваного в країнах ЄС механізму компетенційного запиту), так і для вдосконалення спеціалізованих процесуальних інструментів (посилення ролі суду в процесуальному керівництві справою, розширення механізмів концентрації спорів, досудове врегулюванням господарських конфліктів). Такий підхід дасть можливість поєднати сучасні європейські стандарти правосуддя зі зміцненням спеціалізації, здатної забезпечити оперативну, передбачувану й ефективну систему судового захисту бізнесу, що сприятиме інвестиційній привабливості України та економічному відновленню.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя. *Дослідницька служба Верховної Ради України*. 30.06.2023. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html (дата звернення: 04.05.2026).
2. Куйбіда Р. До питання про самостійність господарської юрисдикції. *Право України*. 2005. № 10. С. 118—120.
3. Подцерковний О.П. Досвід спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 1. С. 146—161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2018_25_1_11 (дата звернення: 04.05.2026).
4. Резнікова В., Щербина В. Критерії ефективності господарського судочинства в контексті європейських підходів. *Право України*. 2026. № 1. С. 215—233. <https://doi.org/10.33498/louu-2026-01-215>
5. Балух В. Два століття історії господарського правосуддя України. Одеса: Астропринт, 2008. 416 с.
6. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. IV: Торговый процесс. Конкурсный процесс. 4-е изд. Москва: Издание бр. Башмаковых, 1912. 596 с.
7. Романюк Я. Перехід на триланкову судову систему наблизить українські суди до людей — голова ВСУ. *Юридична газета*. 15.05.2015. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/perehid-na-tri-lankovu-sudovu-sistemu-nablizit-ukrayinski-sudi-do-lyudey--golova-vsu.html> (дата звернення: 04.05.2026).
8. Нестерчук Л. Внутрішня спеціалізація суддів — необхідний елемент поліпшення ефективності правосуддя українськими судами. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 10—21. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/57_2016/4.pdf (дата звернення: 04.05.2026).
9. Бобрик В.І. Диференціація цивільного судочинства: методологія, стан і перспективи. Херсон: Гельветика, 2020. 636 с.
10. Kramer X.E., Antonopoulou G. Commercialising Litigation: The Case of the Netherlands Commercial Court (November 20, 2022). *International Commercial Courts. A Paradigm for the Future of Adjudication?* / eds. A. Henke, M. Torsello, E. Zucconi Galli Fonseca. E.S.I. Napels: Edizioni Scientifiche Italiane, 2024. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4320020>
11. Moorhead R.R. Business Courts: Their Advantages, Implementation Strategies, and Indiana's Pursuit of Its Own. *Indiana Law Review*. 2017. Vol. 50. No. 2. P. 397—419. URL: <https://mckinneylaw.iu.edu/practice/law-reviews/ilr/pdf/vol50p397.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).
12. Koevski G., Spasevski D. Trends in Respect of Specialization of Commercial Disputes Judiciary. *Revija Kopaoničke škole prirodno prava*. 2019. No. 1. P. 237—252. <https://doi.org/10.5937/RKSPP1901237K>

13. Rymkiewicz B. Specialization in Economic (Commercial) Judiciary as a Response to Business Needs. *Proceedings of the 37th International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*. 2021. P. 6118—6128. URL: https://www.researchgate.net/publication/357991288_Specialization_in_economic_commercial_judiciary_as_a_response_to_business_needs (дата звернення: 04.05.2026).
14. Gramckow H., Walsh B. Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned. Justice and Development Working Paper No. 24/2013. Washington, DC: World Bank, 2013. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/688441468335989050/pdf/819460WP0Devel00Box379851B00PUBLIC0.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).
15. Ткачук О.С. Реалізація судової влади в цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 547 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/83ac1979-85c3-4c89-b897-884ee3f6f028/content> (дата звернення: 04.05.2026).
16. Рішення Конституційного Суду України від 09.09.2010 № 19-рп/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72. Ст. 2582.
17. Беяневич О.А. Про уніфікацію і спеціалізацію процесуального права. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 95—103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_1_14 (дата звернення: 04.05.2026).
18. Подцерковний О.П. Щодо нагальних кроків у подоланні юрисдикційних конфліктів в Україні з урахуванням європейського досвіду. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2026. Т. 38. С. 248—260. <https://doi.org/10.32782/npnuola.v38.2026.29>
19. Справа «ТОВ “Укркава” проти України» (Заява № 10233/20): рішення Європейського суду з прав людини від 06.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_016-25#Text (дата звернення: 04.05.2026).

Дата надходження: 29.06.2026

Дата прийняття до друку: 24.07.2026

Дата публікації: 28.09.2026

REFERENCES

1. Kontseptsia reformuvannia systemy sudiv iz metoiu pokrashchennia dostupu do pravosuddia. *Doslidnytska sluzhba Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 30.06.2023. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html [in Ukrainian].
2. Kuibida R. Do pytannia pro samostiinist hospodarskoi yurysdyktsii. *Pravo Ukrainy*. 2005. No. 10. P. 118-120 [in Ukrainian].
3. Podtserkovnyi O.P. Dosvid spetsializatsii hospodarskoi (komertsii noi) yurysdyktsii v Ukraini ta zakhidnykh krain. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2018. Vol. 25. No. 1. P. 146-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2018_25_1_11 [in Ukrainian].
4. Rieznikova V., Shcherbyna V. Kryterii efektyvnosti hospodarskoho sudochynstva v konteksti yevropeiskyykh pidkholdiv. *Pravo Ukrainy*. 2026. No. 1. P. 215-233. <https://doi.org/10.33498/louu-2026-01-215> [in Ukrainian].
5. Balukh V. Dva stolittia istorii hospodarskoho pravosuddia Ukrainy. Odesa: Astroprynt, 2008. 416 s. [in Ukrainian].
6. Shershenevych H.F. Kurs torhovoho prava. T. IV: Torhovyi protsess. Konkursnyi protsess. 4-e izd. Moskva: Izdanie br. Bashmakovykh, 1912. 596 s. [in Russian].
7. Romaniuk Ya. Perekhid na trylankovu sudovu systemu nablyzyt ukrainski sudy do liudei — holova VSU. *Yurydychna hazeta*. 15.05.2015. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/perehid-na-tri-lankovu-sudovu-sistemu-nablizit-ukrayinski-sudi-do-lyudey--golova-vsu.html> [in Ukrainian].
8. Nesterchuk L. Vnutrishnia spetsializatsiia suddiv — neobkhidnyi element polipshennia efektyvnosti pravosuddia ukrainskymy sudamy. *Aktualni problemy polityky*. 2016. Iss. 57. P. 10-21. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/57_2016/4.pdf [in Ukrainian].
9. Bobryk V.I. Dyferentsiatsiia tsyvilnoho sudochynstva: metodolohiia, stan i perspektyvy. Kherson: Helvetyka, 2020. 636 p. [in Ukrainian].
10. Kramer X.E., Antonopoulou G. Commercialising Litigation: The Case of the Netherlands Commercial Court (November 20, 2022). *International Commercial Courts. A Paradigm for the Future of Adjudication?* / eds. A. Henke, M. Torsello, E. Zucconi Galli Fonseca. E.S.I. Napels: Edizioni Scientifiche Italiane, 2024. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4320020>
11. Moorhead R.R. Business Courts: Their Advantages, Implementation Strategies, and Indiana's Pursuit of Its Own. *Indiana Law Review*. 2017. Vol. 50. No. 2. P. 397-419. URL: <https://mckinneylaw.iu.edu/practice/law-reviews/ilr/pdf/vol50p397.pdf>
12. Koevski G., Spasevski D. Trends in Respect of Specialization of Commercial Disputes Judiciary. *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava*. 2019. No. 1. P. 237-252. <https://doi.org/10.5937/RKSPP1901237K>
13. Rymkiewicz B. Specialization in Economic (Commercial) Judiciary as a Response to Business Needs. *Proceedings of the 37th International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*. 2021. P. 6118-6128. URL:

- https://www.researchgate.net/publication/357991288_Specialization_in_economic_commercial_judiciary_as_a_response_to_business_needs
14. Gramckow H., Walsh B. Developing Specialized Court Services: International Experiences and Lessons Learned. Justice and Development Working Paper No. 24/2013. Washington, DC: World Bank, 2013. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/688441468335989050/pdf/819460WP0Devel00Box379851B00PUBLIC0.pdf>
 15. Tkachuk O.S. Realizatsiia sudovoi vlady v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy: strukturno-funktsionalnyi aspekt: dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. Kharkiv, 2016. 547 p. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/83ac1979-85c3-4c89-b897-884ee3f6f028/content> [in Ukrainian].
 16. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 09.09.2010 No. 19-rp/2010. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2010. No. 72. Art. 2582 [in Ukrainian].
 17. Belianevych O.A. Pro unifikatsiiu i spetsializatsiiu protsesualnogo prava. *Universytetski naukovy zapysky*. 2012. No. 1. P. 95-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2012_1_14 [in Ukrainian].
 18. Podtserkovnyi O.P. Shchodo nahalnykh krokiv u podolanni yurysdyktsiinykh konfliktiv v Ukraini z urakhuvanniam yevropeiskoho dosvidu. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia"*. 2026. Vol. 38. P. 248-260. <https://doi.org/10.32782/npnuola.v38.2026.29> [in Ukrainian].
 19. Case of "TOV «Ukrkava» v. Ukraine" (Application No. 10233/20): Judgment of the European Court of Human Rights of 06.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_016-25#Text [in Ukrainian].

Date of receipt: 29.06.2026

Date of acceptance for publication: 24.07.2026

Date of publication: 28.09.2026

Oleg PODTSEKOVNYI,

Corresponding Member of the Ukrainian National Academy of Law Sciences of Ukraine,

Dr. Sci. (Law), Professor, Head of the Department of Economic Law and Procedure

National University "Odesa Law Academy", Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1095-3481

THE PHENOMENON OF ECONOMIC ADJUDICATION: INSTITUTIONAL RESILIENCE AND DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF JUDICIAL UNIFICATION REFORMS

The article examines the phenomenon of economic adjudication as an independent specialized form of justice that demonstrates institutional resilience despite repeated attempts to unify judicial systems. Based on historical and comparative analysis of the development of commercial and economic courts, it is argued that the institutional differentiation of specialized economic adjudication constitutes an objective response to the needs of economic activity rather than a product of historical contingency or national legal tradition. The recurrence of specialized economic jurisdictions in different legal systems indicates the existence of objective factors underlying their institutional sustainability.

The study develops the concept of the jurisdictional identity of economic adjudication. It is argued that such identity should not be reduced to subject-matter specialization or procedural particularities. Instead, it is rooted in the functional unity of the legal regulation of economic activity, where private-law and public-law mechanisms operate as interconnected elements of a single legal framework ensuring the functioning of the economic order. In this respect, economic adjudication performs a broader role than the resolution of private commercial disputes, contributing to the protection of competition, corporate governance, insolvency proceedings, investment activity, financial markets, and other institutions essential to the proper functioning of the economy.

The article further substantiates that the doctrinal dichotomy between private and public law does not provide an adequate methodological basis for explaining either the legal regulation of economic activity or the specialization of economic adjudication. The specialization of this jurisdiction is determined not by the formal legal classification of particular disputes but by its functional role in ensuring the legal order of economic activity.

It is concluded that the functional unity of legal regulation in the economic sphere forms the jurisdictional identity of economic adjudication, which constitutes the foundation of its institutional resilience. Accordingly, further development of specialized economic adjudication should preserve this jurisdictional identity while introducing procedural mechanisms capable of meeting contemporary European standards of justice without undermining the functional integrity of economic jurisdiction.

Keywords: economic adjudication, jurisdictional identity, institutional resilience, judicial specialization, economic legal order, commercial courts, economic courts, insolvency proceedings, corporate disputes, economic competition.